

VÝZNAMNÉ KRAJINNÉ PRVKY VČERA, DNES A ZÍTRA

Vzpomínka na Igora Míchala, zemřel před 5 lety!

RNDr. Václav PETŘÍČEK

*AOPK ČR, Nuselská 39, 140 00 Praha 4
vaclav.petricek@nature.cz*

Včera ... téměř před 50 lety

Viditelným pravěkem významných krajinných prvků bylo postupné zpracovávání dokumentů "územních průmětů významných prvků krajiny" podle jednotlivých krajů v 60. až 70. letech minulého století. Pro ochranu přírody, konkrétně Státní ústav památkové péče a ochrany přírody (SÚPPOP) je podle vlastní metodiky zpracovával TERPLAN, státní ústav pro územní plánování. Podíleli se na něm tehdejší osobnosti krajinného plánování, např. Stanislav Muranský, následně i Igor Míchal a řada dalších. Marie Maršáková za SÚPPOP dodávala všechny údaje za ochranu přírody. Průměty nabídly komplexní informace nejen o přírodních, ale i hospodářských a urbanistických poměrech krajiny, mapově, verbálně i statisticky zpracované. Výsledkem byl výběr území, která aktuálně i perspektivně představovala ekologicky významnou množinu relativně přírodních a esteticky významných ploch v krajině. V roce 1972 byl na Terplanu s použitím územního průmětu zpracován „Generel péče o krajinu v oblasti vodohospodářských úprav na jižní Moravě“ – studie bez praktické odezvy pro další změny území, v níž byl metodicky rozvinut způsob inventarizace ekologicky významných krajinných prvků.

V osmdesátých letech se řešil pod záštitou Státní komise pro technický a investiční rozvoj tzv. Ekoprogram – program ekologické optimalizace hospodaření v krajině, který zformoval tvůrčí tým odborníků z různých oborů, ku podivu nejméně z okruhu přírodovědců. Tam byla mj. podrobně definována **ekologická stabilita krajiny**. Vedle uvedených dvou termínů přibýly postupně další: **ekologicky významné segmenty krajiny (EVSK)**, jejichž množina tvoří **kostru ekologické stability**. Podle prostorově strukturních kritérií se pak EVSK dělí na významné krajinné prvky, celky, oblasti a liniová společenstva. Mezi řádky již lze tušit institut územních systémů ekologické stability.

Idea významných krajinných prvků, jako současného právního institutu ochrany krajiny, vznikla tedy především mimo profesionální ochrannářské kruhy. Oficiálně se termín a s ním spojená řada úkolů objevily roku 1987 rovnou na vládní úrovni, v souvislosti "národní koncepce tvorby a ochrany životního prostředí a racionálního využívání přírodních zdrojů do roku 2000". Řadě státních institucí bylo uloženo "do roku 1988 dokončit základní evidenci **významných prvků krajiny** ... a využívat je v praxi ...". Toto využívání je v jiném souboru opatření specifikováno mj. jako realizace **územních systémů ekologické stability** ...". S oběma jmenovanými termíny se tehdejší pracovníci SÚPPOP postupně seznamovali na seminářích ve zmíněném, tak trochu bohémském Terplanu. Tam byl významný krajinný prvek (dále VKP) definován jako "*jakákoli ekologicky anebo esteticky významná část krajiny, pokud vytváří typický **krajinný ráz** (vida, další novinka !) a to bez ohledu na výměru a způsob využití*". Je nutno připomenout, že již tehdejší platný zákon o ochraně přírody (č. 40 z roku 1956), alespoň v proklamativních ustanoveních uvádí za předmět ochrany "*krajinu a její typické znaky*". Zvláštním institutem ochrany krajiny se stala **chráněná krajinná oblast**, definovaná mj. jako "*krajinná oblast s rozptýlenými význačnými **přírodními výtvoři***". A ty jsou s přívlastkem "*chráněné*" definovány pouze fakultativně jako "*zejména krasové jevy, skalní útvary, významné stromy a jejich skupiny*". Kulturní nebo estetické složky či hodnoty krajiny jsou částečně zohledněny v definici **chráněného parku a zahrady**, které

mají být mj. "významné z hlediska historického nebo uměleckého", ev. **chráněné přírodní památky**, blíže "přírodní výtvoř, které jsou dokladem vývoje společnosti". Vágní? Možná, ale připomeňme, že tehdejší zákon měl prakticky jen 19 paragrafů! Stejně stručné byly 4 vyhlášky, které se však našeho tématu netýkaly.

Jak se dále rozvíjely aktivity fandů stran VKP ? Především v úzké vazbě na formování dalších pojmů z okruhů ekologické stability a územních systémů ekologické stability, rodem z brněnské líhně podobných nadšenců (Buček, Lacina, Löw a velká řada dalších osobností).

S perspektivou právního uchopení významných krajinných prvků, došlo k jejich rozdělení na skupiny

- ve sféře zájmu státní ochrany přírody
- ve sféře zájmu státní památkové péče

Ty v prvním případě byly podle prostorově strukturních kritérií rozděleny na **ekologicky významnou krajinnou oblast** (řádově 1 000 až 10 000 ha), **celek** (10 až 1 000 ha), **prvek** (sensu stricto) (0,1 až 10 ha) a jako zvláštní případ **ekologicky významná liniová společenstva**. Podle funkčních kritérií se dělí na **biocentra** a **biokoridory**. Prakticky všechny termíny jsou nám již známy a v další kapitole je srovnáme s dikcí z nového zákona.

Na tomto místě je (po dlouhém čase) nutné uvést na pravou míru "podvůdek" pro dobro věci. Aby se váha odpovědnosti přesunula na příslušný resort, tedy kultury, byla v roce 1988 ucelená koncepce téměř konspirativně zveřejněna jako metodická publikace SÚPPOP pod názvem "Bilance významných krajinných prvků" (a já se zcela neprávem ocitl v pozici spolueditora). S odvoláním na uvedenou koncepci se skutečně rozeběhla "*bilance* - mapování významných krajinných prvků". Začalo se v roce, kdy v jeho závěru proběhla ve všeobecné euforii sametová revoluce a zúčastnili se ho především dobrovolní ochránci přírody.

Ve dvou letech po sobě, 1990 a 1991, vyšly dvě publikace pod stejným názvem a v podstatě se stejným pražsko-brněnským (nebo naopak ?) autorským kolektivem: Územní zabezpečování ekologické stability. Teorie a praxe. První tenčí (63 str.) vydal ještě Terplan, druhou silnější (150 + 64 str.), tzv. "bílou knihu", již Ministerstvo životního prostředí.

Dnes: mínus 15 až 0 (1992 až 2007)

Po společenských změnách a v souladu s evropskými poměry nezvykle svižně vzniklo k 1.1. 1990 Ministerstvo životního prostředí (ale i Federální výbor pro životní prostředí), za rok zákon č. 17 o životním prostředí, za další, přesně 9. února 1992 vyšel nový zákon o ochraně přírody a - konečně i - krajiny. A protože štěstí přeje připraveným, byly instituty významného krajinného prvku, ale i územních systémů ekologické stability a krajinného rázu do nového zákona inkorporovány! I když jistě všichni známe zákon nazpaměť, zopakujme definici z nového zákona a srovnajme změny proti původní dikci: "*významný krajinný prvek, jako „ekologicky, geomorfologicky nebo esteticky hodnotnou část krajiny, utvářející její typický vzhled nebo přispívající k udržení její stability“*“, (§ 3 zákona č. 114/92 Sb., o ochraně přírody a krajiny). Stejný zákon v § 4 zavazuje občany včetně vlastníků, nájemců a správců k ochraně před „*poškozením a ničením a takovému užívání, aby nebyla narušena jejich obnova a nedošlo k ohrožení nebo oslabení jejich stabilizační funkce. K zásahům, které by mohly vést k poškození nebo zničení významného krajinného prvku nebo ohrožení či oslabení jeho ekologicko-stabilizační funkce, si musí ten, kdo takové zásahy zamýšlí, opatřit závazné stanovisko orgánu ochrany přírody. Mezi takové zásahy patří zejména umístování staveb, pozemkové úpravy, změny kultur a odvodňování pozemků, úpravy vodních toků a nádrží a těžba nerostů*“.

Prvky se ale v zákoně ocitají ve dvou polohách, což přináší řadu komplikací:

1.skupina taxativně vyjmenovaná, „**významné krajinné prvky ze zákona**“, logicky seřazená do podskupin

- lesy cca 33 % rozlohy státu
- vodní toky a jejich (údolní) nivy cca 2,5 %
- jezera a rybníky cca 1 %
- rašeliniště cca 0,35 %

2.skupina vyjmenovaná fakultativně, jako jsou zejména mokřady, stepní trávníky, remízky, meze, trvalé travní plochy, naleziště nerostů a zkamenělin, umělé i přirozené skalní útvary, výchozy a odkryvy. Tyto VKP je nutno v rámci správního řízení úředně vymezit a zaregistrovat! Ještě jimi mohou být cenné plochy porostů sídelních útvarů včetně historických zahrad a parků. Na tomto místě je nutno připomenout, že v dobách organizačního spojení ochrany přírody a památkové péče existovaly snahy o propojení zájmů obou oborů. Tyto tendence opět ožívují v zájmu optimálního využití právních arzenálů, dnes dvou resortů v ochraně krajiny.

Ještě je nutno zdůraznit, že podle původní koncepce, mají VKP zákonné propojení s krajinným rázem. Krajinný ráz, kterým je zejména **"přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa či oblasti, je chráněn před činností snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu. Zásahy do krajinného rázu, zejména umísťování a povolování staveb, mohou být prováděny pouze s ohledem na zachování významných krajinných prvků, zvláště chráněných území, kulturních dominant krajiny, harmonické měřítko a vztahy v krajině"**. Stručně řečeno: krajinný ráz bude zachován pokud budou zachovány mj. i všechny VKP!

Vraťme se k bilanci - mapování. V roce 1989 bylo v jediné vegetační sezóně provedeno mapování VKP podle metodiky do základních map měřítko 1:10 000 na značné části státu a to především silami dobrovolných aktivů a nevládních organizací (ČSOP). Osud tehdejší dokumentace, soustřeďované na Krajských národních výborech, není bližze znám. V dalších porevolučních letech na terénní práci kolem VKP nezbyl čas. Navíc se při uvádění ochrany VKP do praxe objevovaly stále častěji administrativní problémy i odborné otázky. Přestože zmíněným zákonem č. 114/1992 Sb. bylo ministerstvo životního prostředí "vyzváno" k vydání obecně závazného právního předpisu s podrobnostmi ochrany významných krajinných prvků, dodnes se tak nestalo.

V rámci přípravy podkladů pro Atlas krajiny České republiky na AOPK ČR byly koncem roku 2004 a zejména v roce 2005 shromažďovány základní údaje o registrovaných významných krajinných prvcích (Chrudina 2006). Pro připravovanou mapu bylo stanoveno sedm kategorií významných krajinných prvků, které vycházejí ze zákona. Záměrně byly do kategorií zahrnuty i některé segmenty krajiny, které jsou VKP ze zákona, neboť tyto segmenty (nebo jejich části) v praxi často registrovány bývaly a dokonce bývají. Od roku 2004, kdy přešla agenda registrovaných VKP z okresů na pověřené obecní úřady, probíhá jejich inventarizace. Vstupem ČR do EU se některé VKP staly zároveň součástí ptačích oblastí.

Na území České republiky bylo v roce 2006 zaregistrováno více než 5600 významných krajinných prvků na správním území 183 (89 %) obcí s rozšířenou působností z celkových 206 (jedna z těchto obcí, Broumov, má celé své správní území ve zvláště chráněném území, takže zde není důvod ani zákonná možnost registrovat významný krajinný prvek). Počet významných krajinných prvků na správním území obce s rozšířenou působností se nejčastěji pohybuje v rozmezí od jednoho do deseti, řada těchto obcí má však na svém správním území desítky, ojediněle i stovky registrovaných významných krajinných prvků (maximum pak přesahuje 500 registrovaných VKP na jednu obec s rozšířenou působností, a to ve dvou případech. Z důvodů nekompletnosti dat bohužel není možno provést žádnou analýzu

plošného rozsahu území, které významné krajinné prvky pokrývají. Zatím není zřejmá žádná výraznější závislost počtů registrovaných významných krajinných prvků ani na rozloze kraje, ani na počtu maloplošných zvláště chráněných území. Je však na první pohled patrný výrazně nadprůměrný počet registrovaných významných krajinných prvků ve třech krajích - Moravskoslezském, Jihomoravském a Plzeňském, který je, jak tomu nasvědčovaly i poznatky získané při sběru dat, především výslednicí zvýšeného úsilí v mapování krajiny a následných registracích významných krajinných prvků.

Pohled na srovnání početnosti kategorií registrovaných významných krajinných prvků v jednotlivých krajích především naznačuje, že na extrémních počtech registrovaných významných krajinných prvků v Moravskoslezském kraji se podílí zejména výjimečně velká pozornost věnovaná významným krajinným prvkům spadajícím do kategorie dřevin a dřevinných porostů. Kuriozitou je příklad z jedné obce, kde bylo zaregistrováno několik desítek VKP, ale všechno to jsou dřeviny (jednotlivě i skupiny), často v intravilánu a často jde o okrasné exoty.

Tato kategorie má obecně největší podíl ze všech významných krajinných prvků registrovaných na území České republiky. Poměrně vysoký je i podíl prvků kombinovaných, které jsou zpravidla mozaikou dvou i více typů prostředí ostatních kategorií.

Z uvedeného je zřejmé, že institut registrovaného významného krajinného prvku je v obecné ochraně přírody a krajiny poměrně hojně, ale nerovnoměrně využíván. Počty ani podíly kategorií registrovaných významných krajinných prvků nelze pojímat jako indikátory stavu či kvality krajiny, neboť, jak již bylo výše naznačeno, jsou významně ovlivněny rozdíly v intenzitě a přístupech k mapování krajiny, případně rozdíly v intenzitě či preferencích při následných registracích významných krajinných prvků v jednotlivých regionech.

Nejvíce problémů, stejně jako v minulých letech, je zaznamenáno u VKP ze zákona, především u vodních toků, údolních niv a rybníků. Příčinou je zejména nízká úroveň, popř. absence udržitelného způsobu hospodaření na území VKP, které způsobují zejména legislativní nejasnosti týkající se přesného definování těchto krajinných prvků (zejména vymezení pojmu ekologicko stabilizační funkce a stanovení případného standardu) (cf. Chrudina 2006).

Stále není jednotný názor na registrování VKP ve zvláště chráněných územích, konkrétně v CHKO (tvrdím že je to protismyslné), stejně jako na postavení VKP ze zákona v těchto územích. Na území NP a CHKO Šumava byla vyhláškou č.2/95 oznámena registrace 56 VKP - později byla tato vyhláška na zásah MŽP zrušena. Jasná ukázka bloudění v mlze paragrafů 3 a 4 zákona.

Není jednotný názor na definici nivy: nesouhlasím s definicí legislativního odboru, že mj. vymezení nivy je předmětem biologického hodnocení (Petříček 1998)

Někdy byly a ještě bohužel jsou registrovány VKP jako části VKP ze zákona. Na to mj. ve svém trefném metodickém upozornění poukázal tehdejší RŽP Okresního úřadu České Budějovice

Ve vztahu k ÚSES je řada případů, že některé VKP byly navrženy k registraci v generelech ÚSES jako skladebné části. Příslušný úřad registraci neprovedl a tak došlo k jejich likvidaci. A z vymezeného biocentra, tedy funkčního se stalo navržené, tedy nefunkční.

Naopak ze zkušeností prakticky neznám případy registrace polních cest, třeba se stromořadím ovocných stromů nebo křovinami, které z krajiny valem mizí. O využívání § 63 o přístupu do krajiny, který hájí cesty před rušením také není seriózní přehled, opět z vlastní zkušenosti vím, že tento paragraf je mnohými obcemi naprosto přehlížen.

VKP mají vesměs plošný, územní charakter, a tím je možné je prezentovat jako implicitní „obecně“ chráněná území, podle zařazení do části druhé zákona o obecné ochraně přírody

a krajiny a příslušného omezení využívání v obecném zájmu. Nedořešenou otázkou je ale optimální velikost registrovaných významných krajinných prvků. Zvláště chráněná území jsou z uvedené definice VKP vyňaty. K tomu vedly důvody právní, nikoli věcné. Právní režim ochrany významných krajinných prvků totiž není možno slučovat (zdvojovat) s právním režimem ochrany zvláště chráněných částí přírody. Přesto to některé úřady praktikují. Svádí to u okrajových zón velkoplošných chráněných území, které jednak mají volnější ochrany režim a jednak jsou přírodě blízké a tím cenné partie v minoritě. Je však přijatelné, že právní režim VKP platí subsidiárně (není-li ustanoveno jinak) i pro zvláště chráněná území. Prakticky tak jsou ochranné podmínky využívání VKP „včleněny“ do ochranných podmínek zvláště chráněných území přírody a krajiny.

Stejně tak není správné registrovat VKP na území **přírodního parku**, protože ten je podle § 12 odst. 3 zřizován k ochraně krajinného rázu s **významnými soustředěnými estetickými a přírodními hodnotami**, což je i „skutková podstata“ významného krajinného prvku. Je však nutné přiznat že institut přírodního parku také nutně potřebuje podrobný předpis..

Významné krajinné prvky a další právní normy

„Les“ ze zák. č. 114/ 1992 Sb. a z lesního zákona č. 289/1995 Sb.: v prvním ze zákonů není les právnicky definován, v druhém se jím chápou „*lesní porosty s jejich prostředím a pozemky určené k plnění funkce lesa*“ (§ 2 písm. a). Již vzdálenější ochrannářskému pojetí je zúžený pojem „*lesní porost*“ což jsou „*stromy a keře lesních dřevin, které v daných podmínkách plní funkci lesa*“ a ještě více chápání „*obnovy lesa*“ jako „*souboru opatření vedoucích ke vzniku následného lesního porostu*“ a „*zalesnění je založení lesního porostu*“. Naopak vstřícné ekologickým představám o lese je přiznání *mimoprodukčních funkcí lesa*. Je tedy patrné, že lesní ekosystém, nacházející se v současnosti ve stavu přírodním či přírodě blízkým, má do značné míry totéž právní postavení jako VKP v zákoně č. 114/1992 Sb. v § 4. Ještě lepší pozici vůči VKP má kategorie *lesa ochranného a lesa zvláštního určení*

V prvním případě jde o:

- *lesy na mimořádně nepříznivých stanovištích (sutě, kamenná moře, prudké svahy, strže, nestabilizované náplavy a písky, rašeliniště (! viz další typ VKP ze zákona č. 114/92),*
- *vysokohorské lesy pod hranicí stromové vegetace, chránící níže položené lesy a lesy na exponovaných hřebenech,*
- *lesy v klečovém vegetačním stupni*

V druhém případě jsou to lesy

- *v pásmech hygienické ochrany vodních zdrojů I. stupně,*
- *v ochranných pásmech zdrojů přírodních léčivých a stolních minerálních vod,*
- *na území národních parků a národních přírodních rezervací*

Mezi les zvláštního určení lze dále zařadit lesy

- *lázeňské a příměstské*
- *se zvýšenou rekreační funkcí*
- *pro lesnický výzkum a výuku*
- *se zvýšenou funkcí půdoochrannou, vodoochrannou, klimatickou nebo krajinnotvornou*
- *potřebné pro zachování biologické rozmanitosti*
- *v uznaných oborách a samostatných bažantnicích*

- *ve kterých jiný důležitý veřejný zájem vyžaduje odlišný způsob hospodaření*

V § 36 jsou určeny omezení ve prospěch mimoprodukčních a tedy ekologických příp. estetických funkcí, u lesů ochranných jsou vlastníci povinni hospodařit tak, aby byly zajištěny jejich ochranné funkce, u lesů zvláštního určení strpět příslušná omezení v hospodaření.

Principy těchto kategorií jsou pro ochranu přírody akceptovatelné jako náplň VKP ze zákona č. 114/92, s připuštěním tolerance vůči kategorii hospodářského lesa, kde produkční funkce a zájem trhu podmiňuje i jisté ústupky z typologicky odpovídající struktury (lesa přírodního, stanovištně odpovídajícího). I když tomu praxe v minulosti neodpovídala, situace se (snad) zlepšuje. Základním principem budiž taková struktura lesních komplexů, aby v dané biogeografické jednotce poměr příslušných kategorií, tedy lesů přírodních a přírodě blízkých a lesů přírodě až vzdálených (stanovištně neodpovídajících) odpovídal reprezentativní biodiverzitě.

Vodní tok a nivy ze zákona č. 114 a vodního zákona

Vodní toky jsou podle zákona č. 254/2001 Sb., o vodách a o změně některých zákonů (vodní zákon), jsou „vody trvale tekoucí po zemském povrchu mezi břehy buď v korytě přirozeném (popřípadě upraveném), jako bystřiny, potoky, řeky, nebo v korytě umělém, jako průplavy, vodní kanály, nádrže apod., nebo vody nacházející se ve slepých ramenech vodních toků, včetně jejich koryt“

Významným krajinným prvkem jsou tedy i regulované až kanalizované toky, jejichž potenciální ekologická stabilita může, ale nemusí být - ač to zní provokativně - nutně a vždy snížena (viz např. Opatovický kanál nebo Schwarzenberská stoka). Ani v opačném případě nemusí být stav fatální, protože k opětovnému zvýšení biodiverzity a ekologické stability může přispět revitalizace říčních systémů.

Niva jako pojem začala být náhle velmi živě diskutována, nejen v odborných kruzích, od roku 1997 po sérii velkých povodní. Suše odborně vzato, ať jsou povodně jakkoli velké, odehrávají se v nivě, jinak záplavovém čili inundačním území. Proto je geologicky niva definována jako „*rovinné údolní dno aktivované při povodňovém stavu vodního toku. Tvoří ji štěrkovité, písčité nebo jílovité naplaveniny, jejíž úložné poměry často vykazují nepravidelnosti, způsobené větvením toku, vznikem ostrovů, meandrů, náplavových kuželů a deltových poboček, sutí, svahových sesuvů apod.*“ (Encyklopedický slovník geologických věd, Praha 1983). Opět suše a tvrdě řečeno, hypoteticky nejlepší protipovodňovou ochranou by bylo opustit bydlení a výrobu v nivě, která zaujímá **pouze asi 2,3 %** povrchu státu.

Hydrologicky je niva inundačním územím „*periodicky zaplavovaným za povodní*“. S tím se ovšem ani naši předkové nemohli smířit, a proto začali toky regulovat a nivu zužovat „protipovodňovými“ hrázemi, prisazenými k toku. Při vyšší vodě se hráze mohou protrhnout a škody dramaticky rostou. Technici mají po ruce přehrady, ale ne prázdné, aby mohly mít významnější retenci. Mělo by jich tedy být více ????. Nekonečný řetěz řešení a následků

V přírodním stavu by byla niva porostlá až na výjimky souvislým lužním lesem. A ten je na jakékoli povodně adaptován, dokonce je jimi podmíněn. Navíc má vysokou retenční schopnost. I nivní louky jsou přírodními ekosystémy. O to horší je to s ornou půdou a polními kulturami v nivě. Niva v zákoně o ochraně přírody a krajiny definována není. Praktické důvody vedly k dalšímu, tentokrát účelovému definování nivy: v červenci 1983 bylo ve Věstníku ministerstva životního prostředí uveřejněno sdělení legislativního odboru o výkladu pojmu „údolní niva“. Tento výklad je i v ochrannářských kruzích málo znám a proto bude dobré si jej připomenout doslovně: „*údolní niva je biotop, jehož utváření, složení a vzájemné vztahy jeho jednotlivých složek jsou ovlivňovány hydrogeologickými poměry*

vodního toku (výše hladiny podzemní vody, občasné záplavy). Údolní niva je charakterizována geomorfologicky (utvářením terénu), především však druhovým spektrem typických (rostlinných) společenstev (doprovodné břehové porosty, společenstva vlhkomilných druhů rostlin – lužní lesy, pobřežní křoviny, rákosiny, porosty ostřic, nitrofilní společenstva vysokých bylin“. Tento výčet je nutné chápat jako fakultativní, jinak by totiž z nivy vypadly rovněž ekologicky i přírodovědecky cenné porosty luk. Důležitá je další pasáž: „*Terénními úpravami, zástavbou či jinými technickými zásahy ztrácejí tyto porosty svůj přirozený charakter a nejsou pak (přestože jejich fyzikální – hydrologická charakteristika může zůstat zachována) hodnoceny jako údolní niva ve smyslu .. zákona č. 114/92“.*

Vymezení hranic údolní nivy v území je tedy otázkou biologického hodnocení stavu tohoto území s ohledem na funkci v něm“.

Stručně řečeno ve smyslu tohoto výkladu je nivou pouze její část s „*typickými rostlinnými společenstvy“*, bez silně antropogenizovaných až denaturalizovaných ploch. Pro výkon státní správy je tento výklad přijatelný, protože omezuje možné střety. Na druhé straně neguje celostní chápání nivy a navíc povodně na právní výklad ohled neberou.

Ideální by bylo nivu definovat geomorfologicky, což odpovídá dikci § 3 odst. 1 písm. b). Pak by zástavba byla „trpěným“ artefaktem, který jak v zájmu ekologickém tak – v souvislosti s povodněmi – i ekonomickém je v některých případech nutno z nivy vymást!

Ke značné nepřehlednosti právního postavení nivy přispíval starý vodní zákon č. 138/73, který podle odst. 2 § 13 nivu, resp. „*zátopová území ... stanoví na návrh správce vodního toku vodohospodářský orgán...“*. Podle téhož paragrafu odst. 1 písm. „a“ se vyžaduje „*souhlas vodohospodářského orgánu u staveb na pozemcích bezprostředně souvisejících s vodním tokem“*. Podle písm. „e“: „*Vodohospodářské orgány vydávají souhlas ke stavbám v zátopovém území“*. Odst. 3: „*Stavební úřad nevydá stavební povolení bez souhlasu vodohospodářského orgánu“*. Praxe však ukazovala, že výstavba v nivách vesele pokračovalo. A nový vodní zákon? Pokračuje v dané koncepci: v § 66 je stručná definice, že „*záplavová území jsou administrativně určená území, která mohou (sic!) být při výskytu přirozené povodně zaplavena vodou“*. S tím je spojen právní realizační výstup, tedy vyhláška ministerstva životního prostředí č. 236/2002, o způsobu a rozsahu zpracovávání návrhu a stanovování záplavových území.

Jezera a rybníky

Zjednodušeně vyplývá základní rozdíl mezi oběma typy ekosystémů stojatých vod z jejich vztahu k činnosti člověka. Jezera jsou přirozené sníženiny povrchu zemského vyplněná vodou, která se nepohybuje v jednom směru. Podle původu se rozlišují jezera hloubená, hrazená a regresivní (u nás připadají v úvahu první dvě možnosti). Vedle ledovcových jezer

na Šumavě (zde naše největší – Černé s plochou 18,4 ha), a za hranicemi státu i v Krkonoších, jsou jezery i slepá ramena a tůň v nivách řek. Tím prakticky doplňují komplex VKP ze zákona v říčních systémech. Ledovcová jezera jsou pak vesměs chráněna v kategoriích rezervace a národní park. Nelze zapomenout i na zvláštnosti: krasová jezera, např. v propasti Macoš, nebo rašeliništní, např. Velké a Malé Mechové jezírko. v Rejvízu.

Rybníkem je podle zákona č. 99/2004 Sb., o rybníkářství (ve znění několika novelizací)

„vodní dílo, které je vodní nádrž určenou především k chovu ryb, ve kterém lze regulovat vodní hladinu, včetně možnosti jeho vypouštění a slovení; rybník je tvořen hrází, nádrží a dalšími technickými zařízeními“. Primární účel rybníků pro rybaření je nezpochybnitelný a to historicky bylo k přírodě velmi citlivé, jak dokazují četná zvláště chráněná území. Intenzifikace hospodaření na rybnících ale již problémy přináší. Pokud by rigidní přírodovědce pohoršovaly hráze jako zásah do "Přírody", je můžeme analogizovat např. s

prahem vzniklým erozí a vodní prostředí má za určitých předpokladů, např. spontánní sukcese, stejně přírodní prostředí, jako jezero. Logicky sem nepatří vysloveně technicky řešené nádrže.

Pozoruhodné i ve vztahu k VKP je nový pojem citovaného zákona - **uzavřená voda**, *"vodní útvar povrchových vod, který není volně spojen s přítokem nebo odtokem, zejména mrtvé nebo odstavené rameno vodního toku, propadlina, zatopená umělá prohlubeň terénu, zbytková jáma po těžbě nerostů; za uzavřenou vodu se nepovažuje vodní útvar nebo jeho část, ve kterém je prováděna hornická činnost nebo činnost prováděná hornickým způsobem"*

Obecně pak zákon o vodách č. 254/2006 Sb. stanoví podmínky s nakládání povrchových vod, kdy se, rozuměj u rybníků a pod. „*nesmějí porušovat břehy, narušovat přírodní prostředí, zhoršovat odtokové poměry...*“.

Nacházet vždy soulad cílů rybníkářství s cíli ochrany přírody a krajiny je složitý, ale zvládnutelný úkol.

Rašeliniště

Rašeliniště obecně jsou významná jak přírodovědecky, vesměs jako relikty ledových a ranně poledových period, ale i vodohospodářsky jako přirozené rezervoáry. Často jsou rašeliniště součástí ochranných pásem vodních zdrojů nebo chráněných oblastí přirozené akumulace vod. Zákon č. 254/2006 o vodách zavazuje vlastníky a nájemce pozemků k takovému obhospodařování, „*který by nejen uchovával vodohospodářsky vhodné podmínky ..., ale napomáhal ke zlepšení vodohospodářských poměrů*“. Lesy na rašeliništích jsou automaticky řazeny do lesů ochranných s odpovídajícím režimem (§ 7 lesního zákona č. 289/1995). Řada rašelinišť pro svoji vysokou vědeckou hodnotou je součástí zvláště chráněných území

Přes výše uvedené skutečnosti i přes fakt, že rašelina není podle horního zákona č. 44/1988 Sb. nerost, bohužel hospodářskou činností přímo (těžbou) nebo nepřímo (odvodněním) byla část pravých rašelinišť zničena nebo degradována, slatiniště pak prakticky všechna. Pozitivní je, že podstatná část dochovaných lokalit je v soustavě zvláště chráněných území, zahrnujíc do toho i Naturu 2000.

Zítřka ... už včera bylo téměř pozdě

Místo motta: **Podrobnosti ochrany významných krajinných prvků stanoví ministerstvo životního prostředí obecně závazným právním předpisem** (§ 4 zákona č. 114/92, o ochraně přírody a krajiny). Ani po patnácti letech nebyl tento právní předpis ještě vydán!

Existuje sice řada výkladů legislativního odboru MŽP, nové komentáře novelizovaného zákona, odborných příspěvků, na toto téma existuje obsáhlá zpráva z projektu výzkumu a vývoje. Přesto je tento institut pro praxi nepřehledný.

Zásadním úkolem je tedy vydat obecně závazný předpis. Podkladů je celá řada, např. výše uvedené. Dále je naléhavě nutné vyrovnat se s možností využití VKP pro potřeby NATURA 2000. Co nejrychleji věnovat pozornost stavu dokumentace ÚSES - nemožně zastaralá databáze. V současné době se na AOPK ČR hekticky digitalizují generely a plány ÚSES (v různých mapových měřítcích) pro potřeby územně analytických podkladů, které podle nového zákona mají být celostátně zpracovány do dvou let. Musí být formulovány metody jak posoudit "oslabení jejich stabilizační funkce" - snížení stupně ekologické stability u registrovaných, koeficientu ekologické stability u VKP ze zákona ? Je toho dost, ale ne zase tak moc, aby to nebylo možné zvládnout ještě tento rok. Práce to je navýsost zajímavá

Důležitá je i metodicky podpořená souhra spolupráce orgánů ochrana přírody a krajiny a památkové péče, což je předmětem k tomu zřízení pracovní skupiny AOPK ČR a NPÚ.

Závěr

Významné krajinné prvky jsou nezastupitelným právním institutem ochrany přírody a krajiny, charakteru „obecně chráněných území krajiny“. Jsou základem ochrany ekologické rozmanitosti a stability krajiny. Není na ně vztaženo tak přísné přírodovědecké měřítko, jako na zvláště chráněná území. Možná provokativní, ale do jisté míry pravdivý je fakt, že zde více než kvalita hraje roli kvantita. Ostatně stačí vzít kalkulačku a vyjde nám překvapující procento, které tyto prvky souhrnně zaujmají. Tento fakt je nutno využívat, ale nezneužívat. Vysoké mimoprodukční funkce jsou hodnoty jak pro všechny jako celek, tak pro každého, např. vlastníka pozemku.

Jejich další významnou funkcí je právní podpora skladebných částí územních systémů ekologické stability, udržení nejen krajinné, ale i biologické diverzity. Ochranné podmínky obvykle nepůsobí ekonomickou újmu vlastníkům, protože pouze zabezpečují aktuální stav a typ obhospodařování. V opačném případě je možno použít pro vylepšení stavu bioechnická opatření v rámci krajinnotvorných programů.

I když jejich plocha může některé „svobodomyšlné“ politiky dráždit, je nutné vyzdvihnout relevantní právní ochranu jednotlivých typů podle dalších, již „hospodářských“ zákonů a dalších norem. V každém případě, s využitím této právní multiplicity, je nutné připravit již citovaný obecně závazný právní předpis s podrobnostmi ochrany.

Za trpělivé pročtení, připomínky a korekturu děkuji svým milým kolegům: Mgr. Janě Hůlkové, Mgr. Jaromíru Kosejkovi a Ing. Bohumilovi Rešovi .

Literatura

MÍCHAL IGOR ET PETŘÍČEK V./eds/(1988): Metodické podklady pro bilanci významných krajinných prvků v krajích ČSR.- Praha, SÚPPOP, 151 pp.

PETŘÍČEK VÁCLAV (1997): Významné krajinné prvky a územní systémy ekologické stability.- In: Němec J./ed./: Krajinnotvorné programy, Sbor. z konf., Praha, pp. 236-240

PETŘÍČEK VÁCLAV (1998): Údolní nivy a jejich územní ochrana. In: Němec J./ed./: Krajina a voda, Sborn. z konf, Praha, pp. 142-144.